

**SIMMONS'IN GÖRÜŞLERİYLE “HAKKANIYET İLKESİ” ELEŞTİRİLERİ ÜZERİNE BİR
TARTIŞMA**

Ceren ÇALICI¹

ÖZET

Antik çağlardan günümüze dek felsefenin bir konusu olmuştur adalet problemi. Bu durum, yersiz de değildir elbet. Yaşanılır dünyayı yaratma veya daha güzel bir dünya kurma düşünde insanoğlunun temel dayanağı, adalettir. “Adalet nedir?” sorusu, Platon ve Aristoteles ile başlayan Locke, Hobbes, Rousseau ile şekil alan ve günümüze dek farklı bakış açılarıyla yanıt bulunmaya çalışılan bir sorudur. Bu makalenin amacı ise liberal adalet görüşünün iki farklı kanadı olan Rawls ve Nozick'in düşüncelerini karşılaştırarak tartışmaktır. Hart'ın “Are There Any Natural Rights?” makalesinde, Rawls'ın “A Theory of Justice” ve Nozick'in “Anarşi, Devlet ve Ütopya” eserlerinde tartıştığı “hakkaniyet ilkesi”, Simmons'ın “Hakkaniyet İlkesi” adlı makalesinde yer alan görüşlerinden yola çıkılarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Adalet Teorisi, Hakkaniyet, Özgürlük, Kaynakların Dağıtımı*

**A DISCUSSION ON THE CRITICS OF “THE PRINCIPLE OF FAIR PLAY” WITH
SIMMONS’S OPINIONS**

ABSTRACT

Justice issue has been a subject of philosophy since the ancient ages. This of course, is not irrelevant. The main support in humankind’s will to create a more livable or a better world is, justice. The question “What is justice?” has been first introduced by Platon and Aristoteles, shaped by Locke, Hobbes, Rousseau and it has been a question to which the answer is being searched by many different perspectives. The purpose of this article is to compare the ideas of Rawls and Nozick, whose ideas are two different schools of liberal justice theory. “The principle of fair play” which was discussed in Hart’s “Are There Any Natural Rights?” article, Rawls’s “A Theory of Justice” and Nozick’s “Anarchy, State and Utopia” is to be reviewed starting off with Simmons’s “The principle of fair play” article.

Geliş Tarihi: 26.11.2019

Kabul Tarihi: 12.06.2020

¹ Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkçe Öğretmeni, ceren.calici@gmail.com

Key Words: *Justice Theory, Fair Play, Liberty, Allocation of Resources*

1. GİRİŞ

Adalet sorunu, antik çağdan günümüze filozofların üzerinde tartıştığı sorunlardan biridir. Adaletin en çok tartışılan alanlardan biri olması, iki nedene dayanmaktadır. Bunlardan birinci, “Adalet nedir?” sorusuna verilen yanıtın, “Yaşamaya değer hayat nedir?” sorusunun da yanıtı olmasıdır. İnsanlık, daha iyi, daha adil bir dünyayı nasıl oluşturabileceği üzerine epey kafa yormuştur. Bireyin davranışları ve toplumsal, siyasal, ekonomik kurumlar, adaletin ne olduğuna verilen yanıt ile düzenlenir. Bu şekilde adil bir yaşam düzenlenebilir. Ancak sorun şudur ki, her kesim kendi görüşleri doğrultusunda bu soruya yanıt vermektedir. Bu yanıtlar, farklı hayat tarzlarına, inançlara, ilkelere göre yaşamak isteyen kesimlere göre farklılık gösterir. Hâl böyle olunca adalet kavramının felsefenin bir konusu olması kaçınılmazdır.

Adaletin en çok tartışılan alanlardan biri olmasının ikinci nedeni ise adaletin, hayatın her alanında doğrudan ya da dolaylı olarak bireyin karşılaştığı bir kavram olmasıdır. İnsanlar, günlük yaşamlarında bile, toplumsal, siyasal ve ekonomik kurumlarla olan ilişkilerinde adil olmayan durumlarla karşı karşıya gelirler. Savaşların, ırkçı, dinî, cinsiyetçi ayrımcılığı ve ekonomik eşitsizliğin hâlâ devam ediyor olması, insanları adaleti ve adil düzeni aramaya itmektir.

Platon ve Aristoteles ile başlayan adaletin ne olduğu sorusuna verilen yanıtlar günümüze değin epey değişmiştir. Platon'a göre adalet, işbölümünün herkese yüklediği sorumlulukları yerine getirmesidir. (Platon, 2008: 111) Aristoteles ise adaletin ve adaletsizliğin hukuki mantığını ahlaki erdem ve ahlaksızlıkla tanımlamaktadır. Aristoteles, hukukun amacını, erdemi geliştirmek ve ahlaksızlığı yasaklamak olduğunu belirtir. (Aristoteles, 2012: 94)

Toplum sözleşmesi geleneği düşünürlerinin eserlerinde de adaletin ne olduğuna ilişkin yanıtlar aranmıştır. Hobbes'a göre adalet, üçüncü doğa yasasıdır ve insanların sözleşmelerinin gereğini yerine getirmeleri gerekmektedir. Sözleşmelere uymamak adaletsizliği getirir. Adalet ancak devletin kuruluşuyla mümkündür. Devletin olmadığı yerde adalet söz konusu olamaz. (Hobbes, 2008: 106) Locke için adalet, doğa durumundan devletin kurulmasına geçişte meşrulaştırıcı bir araçtır. Birey haklarının ihlal edilmemesi gerektiğini savunan Locke, bireyin kendini koruma hakkını garanti edebilecek yapının devlet olduğunu söyler. (Locke, 2008: 10) Rousseau, insanlar arasındaki hak eşitliğini ve ortak yararı gözetilen bir adalet anlayışını ve bu adalet anlayışının meşrulaştırdığı egemen

bir gücün gerekliliğini ifade eder. (Rousseau, 2009: 9)

Fayda temelinde adaletin ne olduğu sorusu Bentham, Hume ve J. S. Mill tarafından yapılır. Faydacılara göre adalet, mutluluğun maksimizasyonuna dayanır. Jeremy Bentham, günlük hayatlarımızda mutlu olmak ve acıdan kaçınmak için çaba harcadığımızı göre toplumun da bu amacı gerçekleştirmek için yapılandırılması gerektiğini savunmuştur. (Wacks, 2015: 61) Hume'a göre adalet, insanların bencilliği ve doğanın insanlara sunmuş olduğu kaynaklarla ilgilidir. Adalet duygusunun yükümlülük getiremeyeceğini, adalet ilkelerini oluşturmaya iten şeyin insanın çıkarı olduğunu öne sürmektedir. (Hume, 2009: 332)

Kant, faydacılığın karşısında yer alarak, insanların eşit değerinde olduğunu ve adalet kavramının da bunun etrafında şekillenebileceğini ifade etmiştir. Kant, bir adalet teorisi ortaya atmaz, ancak savunduğu ahlak anlayışı ile insanın özerkliğini esas alan bir adalet anlayışına sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ona göre insanlar, özerk ve sorumlu öznelerdir. Akılları vasıtasıyla özerk bir özne olma yetisine sahiptirler.

Liberal adalet anlayışına giriş yapabilmek için Dworkin'in haklar tezine bir göz atmakta fayda var. Çünkü bu tez, 'devlet insanlara eşit şekilde davranmalıdır' görüşünden temellenir. Bu yaklaşım, hiçbir vatandaşa, eşit değer anlayışını bir kenara koymadan onun kabul etmeyeceği bir fedakârlık ya da sınırlamayı zorla kabul ettirmez. Dworkin, siyasi ahlak analizini ortaya atarken adaletin ne olduğunu sorusuna yanıt vermiştir. Ona göre adalet, vatandaşlarına eşit ilgi ve saygı ile davranmaya kendisini adanmış olan ideal yasa koyucu tarafından takdir edilen kolektif amaçlar ve bireysel hakların bütünüdür. Dworkin'in amacı, liberal bir hukuk kuramı tanımlamak ve savunmaktır. Pozitivist ya da faydacı hukuk kuramlarının hiçbirinin bireysel hakların yeterli bir savunusunu yapmadığını ileri sürer. (Wacks, 2015: 48-49)

Liberal adalet anlayışının liberteryen yorumuna göre bireyin özgürlükleri esastır ve devlet bunları korumak için vardır. Eşitliği esas alan sol-liberal yoruma göre ise özgürlük kadar eşitlik de liberal adalet anlayışının temel kavramlarından biridir. Buradan yola çıkarak farklı liberal adalet anlayışlarının adaletle ilişkin farklı varsayımlara sahip olduğunu görmek mümkündür. Dolayısıyla da liberal adalet anlayışını kuramının temelini oturtan filozoflarında düşüncelerinde de pek çok farklılık görülür. Bunun en belirgin örnekleri Rawls ve Nozick'tir.

2. RAWLS'IN ADALET TEORİSİ

John Rawls, adalet teorisi üzerine yıllarını harcamış bir filozoftur. Uzun çalışmalar sonucu

yayınladığı *A Theory of Justice* eseriyle siyaset ve hukuk felsefesinde geniş bir tartışma ortamının doğmasını sağlamıştır. Bu konuda en geniş kapsamlı teoriyi ortaya atan Rawls için Robert Nozick, “Siyaset felsefecileri, ya Rawls’ın teorileri içerisinde çalışmak zorundadırlar ya da neden böyle yapmadıklarını açıklamak zorundadırlar.” (Nozick, 2006: 241) diyerek onun görüşlerinin bu alan için ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır.

Rawls, adaleti belirlemede faydacılığı redderken (maksimum refah sağlasa bile) eşitsizlik fikrinin ta kendisine karşı çıkar. Refahın faydalarla ilgili olmadığını, kendine saygıyı da içeren “birincil toplumsal iyiler” ile ilgili olduğunu iddia eder. Özellikle adalet sorunlarının mutluluk sorunlarından önce olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, belirli bir hazzı sadece herhangi bir değere sahip olup olmadığına karar verebildiğimiz zaman önemseriz. Rawls’ın teorisinin amacı, toplum sözleşmesi düşüncesini daha yüksek bir soyutlama seviyesine ulaştırmaktır. (Wacks, 2015: 69-70)

Rawls’ın adalet teorisi, toplumdaki birincil değerlerin adil dağıtımıyla ilgilidir. Rawls’ın teorisinde bu değerler sadece gelir ve refah ile sınırlı değildir. Özgürlükler, siyasi güç, fırsatlar gibi başka değerleri de içerir. (Rawls, 1999: 65)

Rawls’ın teorisinde birey özel bir öneme sahiptir, kendi menfaatlerinin peşinde koşan rasyonel özne zaten kendi başına bir amaçtır. Kendi hayat anlayışını sürdürmek için sosyal işbirliğini de tesis etmelidir. Nesnel ve öznel nedenlerden ötürü işbirliği birey için gereklidir. Rawls’a göre toplumsal işbirliğinin gerekli ve mümkün olduğu nesnel durumlar vardır. Örneğin, doğal kaynaklarda işbirliğini gereksiz kılacak bir bolluk yoktur, dolayısıyla insan işbirliği yapmak zorundadır. Bireyin özellikleri ise işbirliğini gerekli kılan durumları doğurur. İnsanların bilgisinde, hafızasında eksiklik vardır ya da dikkatleri sınırlıdır; endişe, önyargı, kaygı gibi etkenler nedeniyle muhakeme yetenekleri de sınırlanır. Bunlar insan doğasının bir bölümüdür. Sonuçta işbirliğini gerektiren birçok öznel ve nesnel durum ile bireyler toplum içinde yaşamaktadırlar. (Rawls, 1999: 127-128)

Rawls’ın teorisi, adaletin temel konusu olarak toplumun temel yapısına odaklanır. Hakkaniyet olarak adalet teorisi toplumla ilgilidir ve iyi düzenlenmiş bir toplum için ilkeler bulmak amacıdadır. Özgür ve eşit vatandaşlar arasında toplumsal işbirliğini oluşturma iyi düzenlenmiş bir toplumun temel kaygısıdır. Ona göre adalet de bireysel bir erdem olmaktan ziyade toplumsal bir boyuta sahiptir. Adaletin toplumsal boyutunun varlığı, bireyin kendi rasyonel planlarını gerçekleştirmesine engel teşkil etmez. Aksine birey, doğa durumunda karşılaştığı zorlukları ancak toplumsal işbirliği ile aşabilir. Rawls’a göre bir toplum sadece bireylerin kendi menfaatlerini elde etmesine imkân verdiğinde değil, aynı zamanda kamusal adalet tarafından işbirliğini tesis ettiğinde ideal olana yaklaşmaktadır. Adil

toplum, sosyal kurumların adalet ilkeleriyle işlediği, her bireyin adalet ilkelerini kabul ettiği ve toplumun diğer üyeleriyle aynı adalet ilkelerine bağlı olduğunu bildiği bir toplumdur. (Rawls, 1999: 3-5)

Rawls'a göre adalet, toplumdaki değerlerin bireyler arasında eşit olarak dağıtılmasını, toplumsal işbirliğinin sorunsuz işlemesi için kurumsal yapının düzenlenmesini gerektirmektedir. Yani onun için adalet, toplumsal bağlam içinde anlamlıdır. Rawls'ın hakkaniyet olarak adalet teorisinde adalete yüklediği bu toplumsal işbirliği misyonu, bireyi toplum karşısında araçsal bir konuma indirmediği gibi özgürlük, hak, eşitlik, hak ediş ve hoşgörü unsurları arasında tutarlı bir denge kurmayı ihmal etmez.

3. HART'TA ADALET VE "HAKKANİYET İLKESİ"

Hart, esasında bir pozitivist olarak karşımıza çıkar. Ancak onun pozitivistliği Bentham ve Austin'in pozitivistliğinden farklıdır. Hart, hukuku ancak bir topluluğun mevcut sosyal pratiklerinin betimlenmesiyle anlaşılabilir bir fenomen olarak ifade eder. Hart, bir topluluk olarak hayatta kalmak için belli temel kuralların varlığına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bunları "*doğal hukukun asgari içeriği*" olarak adlandırır. İnsani zayıflıklar olarak ifade edilen savunmasızlık, yaklaşık eşitlik, kaynakların sınırlılığı gibi unsurlar, kişileri ve mülkiyeti korumak ve sözlerin tutulmasını sağlamak için kuralların yasalaştırılmasını gerektirir. (Wacks, 2015: 26-27)

Rawls'ın adalet anlayışının toplumsal işbirliğine dayandığını daha önce de belirtmiştik. Toplumsal işbirliğinin önemini, menfaatler doğrultusunda ifade eden bir başka kişi de Hart'tır. Hart, "*Are There Any Natural Rights?*" adlı makalesinde "*hakkaniyet ilkesi*" adlı verilen bir ilke ortaya atmıştır. Bu ilkeye göre, birkaç kişi, adil, karşılıklı olarak avantaj getiren otak bir girişimde bulunup herkese avantaj getirecek şekilde kendi özgürlüklerinden vazgeçtikleri zaman, bu sınırlamalara itaat edenlerin bu itaatlerinden menfaat elde edenlerin de benzer itaati göstermelerini bekleme hakkı vardır. (Nozick, 2006:131)

Toplumsal işbirliğinin gerektirdiği şekilde karşılıklı menfaat elde edenlerin aralarındaki anlaşmayı baz alarak kendi özgürlüklerinden vazgeçmesi olarak ifade edilen hakkaniyet ilkesini çok basit bir örnekle açıklayalım: Yedi kişinin yaşadığı bir apartmandaki bireyler kendi aralarında anlaşmaya vararak, sırayla her akşam kapının önündeki çöpleri toplama kararı alsınlar. Gönüllü bir şekilde bunu yapmaya istekli olduklarını belirten bireyler, bir liste hazırlayıp çöp toplama sırası oluştursunlar. Bu durumda her birey haftada bir kez çöp toplayacaktır. Önceden alınan karar doğrultusunda sırası gelen belirli bir saatte, daire kapılarına bırakılan çöpleri toplar. Birey olarak

bakıldığında her akşam, televizyon karşısında sevdiği filmi izleyecekken ya da yatıp uyuyacakken kalkıp daire kapılarından çöp toplamak can sıkıcı bir iştir. Lakin, haftanın geri kalan altı gününde o evde oturup keyfine bakarken başkaları onun çöplerini toplamaktaydı. Bu durumda karşılıklı olarak anlaşmaya varıldığı için bireyin, “Hayır, bu akşam toplamak istemiyorum,” demek gibi bir lüksü yoktur, çünkü bu anlaşmadan kendisi de avantaj elde etmektedir.

Bu ilke, Nozick tarafından “*Anarşi, Devlet ve Ütopya*” eserinde eleştirilmiştir.

4. NOZICK VE ADALET

Nozick’in teorisine göre adaletin temelinde bireysel hak ve özgürlükler vardır. Nozick, bireylerin farklı yaşam biçimlerine sahip olduğu gerçeğini temel alarak ahlaki bir sonuca ulaşır. Bireyin ihlal edilemeyecek hakları olduğunu, bu hakların diğer tüm değerler ve kurumlar karşısında öncelikli olduğunu kabul etmektedir. (Nozick, 2006: 21)

Rawls’ın adalet teorisinde adalet, toplumsal işbirliğinin sürdürülmesi zemininde ilerlerken bu durum Nozick’te değişir. Nozick’in teorisinde adalet, bireyin kendi hayat planlarını belirlemesi ve bunları gerçekleştirilmesinin temel zemini olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Nozick, yetkilenme esasında toplumun birey üzerinde hiyerarşik olarak konumlandırılmasını reddetmektedir. Nozick’in toplumun önceliği karşısında bireyin tek, biricik olduğunu ve bu şekilde konumlandırılması gerektiğini ifade eder. Bunu yaparak negatif özgürlüklere ve haklara verdiği öncelik belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Nozick’in teorisinde bireye; toplum, devlet vb. herhangi bir yapı karşısında yüklenen kutsallık ve bunun kapsamı devletin sınırlarının ne olacağı sorusunu içermektedir. Nozick’in adalet teorisinin bireyin biricikliğine ve yetkilenme esasına dayandığını, Nozick’in minimal devlet savunusunda da belirgin olarak görülür. Birey haklarını korumak için kurumsal bir yapının ya da yapıların olması gerektiğinin farkındadır. (Nozick, 2006: 203)

Adalet, Nozick için, bireyin eylemleri ve ortaya çıkan sonuçlar arasındaki ilişkinin sürekliliğinin kesilmemesini gerektirmektedir. Nozick bu ilişkiyi gözden kaçıran ve farklı bireylerin eylemleriyle ortaya çıkan sonuçları dağıtma yetkisini kendinde bulan bir yapının bu tür bir hakka ve yetkiye sahip olmadığını kesin olarak ifade etmektedir. Özgür bir toplumda farklı insanların alışverişleri sonucunda ortaya çıkan değerlerin farklı bireylerin yetki alanına girdiğini savunmaktadır. Dolayısıyla Nozick, merkezî bir otoritenin dağıtım yapmasına imkân veren bir yetkisi olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. (Nozick, 2006: 204)

Nozick için adaletin temel önceliği toplumsal işbirliğinin sağlanması, toplumsal faydanın maksimize edilmesi vb. değildir. Nozick için adalet, bireyin biricik olduğunun ve bireyin sahip olduğu özgürlüklerin korunması gerektiğinin ifadesidir.

5. SIMMONS'IN ADALET VE HAKKANİYET ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

A. John Simmons, “*Moral Principles and Obligations*”, “*The Lockean Theory of Rights*” ve makalelerinden oluşan “*Justification and Legitimacy: Essays on Rights and Obligations*” eserlerinde adalet ve haklar hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Simmons, Locke’un ahlak ve siyaset felsefesi üzerine çalıştığı “*The Lockean Theory of Rights*”ta, Locke’un “*Two Treatises of Government*” eserinde ortaya koyduğu ve savunduğu haklar teorisindeki boşluklara, karışıklıklara ve belirsizliklere dikkat çekmiştir. Locke’un teorisinin doğal haklar yasasını takip ettiğini, siyasi görevlerden bağımsız olarak bir değere sahip olduğunu ve politik felsefe için anlaşılması gerektiğini savunmuştur. (Simmons, 1992: 3)

Simmons 1979 yılında kaleme aldığı “*Moral Principles and Obligations*” eserinde siyasi yükümlülükler, rıza teorisi, hakkaniyet ilkesi gibi konulardaki görüşlerini dile getirmiştir.

Simmons, siyasi yükümlülükleri özel bir tür yükümlülük olarak tanımlamıştır. Ona göre bu yükümlülükler aynı zamanda birer gerekliliktir. (Simmons, 1979: 7) Simmons yükümlülüğü özgürlüğümüze getirilen kısıtlamalar, eğilimlerimize bakılmaksızın irademize getirilen yükler olarak tanımlar ve ekler: “Gerçek şudur ki yükümlülükler, yükümlülüğün kavramı ile ortağı olduğumuz güç ve baskı kavramları arasındaki özel bağ için gereklidir.” (Simmons, 1979: 7)

Simmons, yükümlülük (*obligation*) ile görev (*duty*) kavramları arasındaki ilişkiye de değinmiştir. Siyasi yükümlülüğe ilişkin problemlerden söz ederken aslında kastedilenin siyasi görevler olduğunu belirtmiş, günlük dilde bu iki kavram arasında güçlü bir benzerlik olsa da aradaki farkın gözetilmesi gerektiğini söylemiştir. (Simmons, 1979: 11) Simmons’a göre siyasi yükümlülükler için (*obligations*), ahlaki gereklilikler önemlidir ve siyasi bir konuda da buna göre davranılmalıdır. (Simmons, 1979: 12)

Simmons’ın “*Moral Principles and Obligations*”ta değindiği bir diğer konu da rıza teorisidir. Simmons rıza teorisini ele alırken bunu, vatandaşların siyasi yükümlülüklerini sürdürmesini gerektiren herhangi bir siyasi yükümlülük teorisini kast eder; ama burada Simmons’ın beklediği gönüllü eylemin bir yükümlülüğün kasıtlı girişimi olmasıdır. (Simmons, 1979: 57) Rıza teorisyenlerini, siyasi yükümlülükleri, üzerinde uzlaşma sağlanmayan davranışlar, sözler ve sözleşmeler olarak ele aldıkları

gerekçesiyle eleştirmiştir. (Simmons, 1979: 101)

Simmons, eserinde, hakkaniyet ilkesine de geniş bir yer ayırmış ve Hart'ın özel hakların ve yükümlülüklerin kaynağını hakkaniyet açısından adlandırmadığını ama sonra 'karşılıklı kısıtlamaların olduğu durumlarda, birinin diğerinin özgürlüğüne müdahale etmesinin haklı bir davranış olduğunu, adil olanın bu olduğunu' eklediğini belirtmiştir. (Simmons, 1979: 102) Simmons, Hart'ın açıkça hakların ve yükümlülüklerin belirli özel koşullarda hakkaniyet ilkesi adı altında kısıtlamasını düşünmekte olduğunu dile getirmiştir. (Simmons, 1979: 102)

John Rawls'ın 1964 yılında yazdığı "*Legal Obligation and the Duty of Fair Play*" makalesinin Hart'ın hakkaniyet ilkesi ve onun anayasal demokrasilere uygulanmasının kapsamlı bir tartışması üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir. (Simmons, 1979: 103) Simmons'a göre Rawls'ın makalesinde, hakkaniyet ilkesi yükümlülüklerinin, Hart'ın düşüncelerine de paralel olarak üç önemli özellik göstermektedir. (Simmons, 1979: 104) 1. Sosyal işbirliğinin aktif bir planı olmalıdır. Bu planla ilgili iki nokta önemlidir. Birincisi, "karşılıklı yarar" olmalıdır. İkincisi de plan adil olmalıdır. (Simmons, 1979: 104-105) 2. Plan kapsamındaki işbirliği, bir kişinin özgürlüğünün en az bir kısıtlamasını içerir. (Simmons, 1979: 105) 3. Bazı durumlarda, sırası geldiğinde işbirliği yapmayan biri de plandan fayda sağlayabilir. (Simmons, 1979: 106) Rawls bunları söylerken, katılımcıların neredeyse tamamının işbirliği içinde hareket ederek fayda elde edebileceğini belirtirken Simmons buna karşı çıkar. Ona göre, katılımcıların üçte biri ya da yarısı düzen dahilinde sorumluluklarını yerine getirmeseler bile bu faydalar elde edilebiliyorsa diğerlerinin fedakârlıklarından faydalanmak daha az haksızlık barındırmaz. (Simmons, 1979: 106)

Simmons, Nozick'in hakkaniyet ilkesini sadece siyasi ortamlarda değil, herhangi bir ortamda geçerli bir ahlaki ilke olup olmayacağını tartışırken, ilkeye karşı ikna edici bir durum ortaya koyduğunu belirtir ve Nozick'in örneğini merkeze alarak hakkaniyet ilkesini inceler. (Simmons, 1979: 118)

6. "HAKKANİYET İLKESİ" ELEŞTİRİSİNE BİR ELEŞTİRİ

Hart ve Rawls'ın savunduğu "hakkaniyet ilkesi"ni eleştiren Nozick, başkalarının işbirliğine girmeye zorlanması hakkı üzerinden bu tartışmayı yürütmüştür. (Nozick, 2006: 132) A. John Simmons, ilk kez 1979'da "*Philosophy and Public Affairs*"te yayınlanan "*The Principle of Fair Play*" makalesinde Nozick'in "hakkaniyet ilkesi" eleştirilerine yanıt vermiştir. (Simmons, 2001: 1-26)

Simmons, siyasi yükümlülüklerin geleneksel teorisinin iki temel iddiaya dayandırılarak

anlaşılabilirliğini ifade eder: (I) Bütün vatandaşlar ya da vatandaşların büyük bir kısmı siyasi yükümlülük altına girmiştir. (II) Bütün siyasi yükümlülükler, bireysel rızaya dayanmaktadır. (Simmons, 2001: 1)

Simmons'a göre birinci maddeyi savunmanın yolu, "hakkaniyet ilkesi"ne güvenmekten geçer. Bu ilkenin savunucuları, vaatlerin ya da amaçlı razı olmanın, özel haklar ve yükümlülüklerin tek dayanağı olmadığını ifade eder. Onlara göre, müşterek planların çeşitliliği ile çıkarların kabulü sağlanabilir. Onların söylemek istedikleri, haklar ve yükümlülüklerin kendiliğinden nitelikli hâle geleceğidir. (Simmons, 2001: 1-2)

Simmons'a göre razı olma, açıkça yükümlülük altına girmektir. (Simmons, 2001: 11) Şayet ahlaki gereklilikler üzerinde uzlaşmaya varıldıysa bu onların söz verilerek ya da rıza gösterilerek meydana geldiğini gösterir. Oysaki Simmons'a göre, farklı bir yükümlülük zemini özelinde incelersek bu açıklama, hakkaniyet ilkesini kullanarak, yükümlülükleri meydana getiren davranışların ağırlığından kaçınma yoludur. Simmons, bu düşüncenin savunucularının razı olma modeline sıkı sıkıya bağlı kaldığını, Robert Nozick'in de onlardan biri olduğunu belirtmiş ve eklemiştir: Onların gözünde hakkaniyet ilkesi sahte görünebilir. (Simmons, 2001: 11)

Nozick, "*Anarşi, Devlet ve Ütopya*" adlı eserinin 5. Bölümünde, ahlaki bir ilke olarak hakkaniyet ilkesinin kabulüne karşı bir tartışma yürütür. Nozick bu düşüncüyü sadece siyasi topluluklarda değil, herhangi bir ortamdaki toplumsal ilişkileri örnekleyerek tartışır. Dahası Hart ve Rawls'ın da aynı düşüncüyü benimsediğini belirterek işbirliğine dayalı hazırlanmış bir planlamayı tarif etmeye başlar. Ve de bireyin çıkarının olduğu bir işte bile kurallara uymayabileceğini belirtir.

"Diyelim ki oturduğunuz civardaki insanlardan bazıları (sizden başka 364 kişi daha vardır), bir ses düzeni kuruyorlar ve toplu bir eğlence sistemi oluşturmaya karar veriyorlar. Bir listedeki isimleri, her gün için bir kişi olmak üzere post alıyorlar. (Sizin isminiz de bunların arasında bulunmaktadır.) Kendisine tahsis edilen günde (bu günler değiştirilebilir) bir kişinin ses düzenini çalıştırması, çeşitli plaklar çalması, haberleri okuması, duyduğu ilginç hikâyeleri anlatması vs. gerekmektedir. 138 gün sonra herkes üstüne düşeni yapmış olur ve sıra size gelir. Sıranız geldiğinde üstünüze düşeni yapmak zorunda mısınız? Şimdiye kadar siz bu sistemden faydalanmıştınız. Sesi daha iyi duymak için pencerenizi açmış, çalınan müziğin zevkini almış ya da komik hikâyelere gülmüştünüz. Diğer insanlar bu zahmete girmişlerdi. Fakat sıra size geldiğinde çağrıya cevap vermek zorunda mısınız? Elbette ki hayır. Bu düzenlemeden fayda sağlamış da olsanız, diğerleri tarafından

sağlanan 364 günlük tüm eğlencenin sizin bir günden vazgeçmenize değmeyeceğini düşünebilirsiniz. 364 böyle bir eğlenceye sahip olup bir gününüzü harcamak yerine, böyle bir eğlencenin tümüyle ortadan kalkmasını ve bir gününüzden vazgeçmemeyi tercih edersiniz. Bu tercihlere bakıldığında, size planlanmış zaman geldiğinde buna katılmaya nasıl zorlanabilirsiniz?” (Nozick, 2006: 135)

Nozick'in bu sistemi "PA sistemi" olarak adlandırılmıştır. Bu PA sistemi örneğinde Nozick, içeriklerde işbirliğine bağlı olmadığımız sonucuna varıyor ancak Simmons'a göre Nozick'in verdiği örnek, doğru bir örnek değildir. (Simmons, 2001: 12) Aslında Nozick'in üzerinde durduğu önemli bir nokta vardır. Nozick der ki "En azından kişi, hakkaniyet ilkesine, bir kişiye başkalarının eylemlerinden gelen menfaatlerin kendi payına düşen menfaatlerden daha büyük olması şartının ilave edilmesini ister." (Nozick, 2006: 136) Yani, PA sistemi örneğinde işbirliğine dayalı plana katılmadan önce birey, diğer menfaat sağlayanlardan kendi lehine daha fazla menfaat talep edebilir. Bu durum, Nozick'in bakış açısından daha kabul edilebilir bir durumdur. Tabii bunun için öncelikle plana dahil olan diğer bireylerin bu talebi kabul etmesi gerekir.

"Menfaatler, payınıza düşeni yapmanızın getirdiği maliyetlere zar zor değebilir; fakat diğer insanlar bu kurumdan sizin elde ettiğinizden daha fazla menfaat elde edebilirler; hepsi de umumi yayınları dinlemeye büyük önem verirler. Uygulamadan en az menfaat elde eden kişi olarak diğerleri ile aynı şeyi yapmak zorunda mısınız?" (Nozick, 2006: 136) diyen Nozick'e karşı Simmons'ın belirttiği nokta önemlidir: "“Üzerine düşeni yapma’ ya da ‘adil paylaşımında bulunma’nın ‘aynı şeyi yapma’ demek olmadığını, ancak ‘elde edilen menfaatlerle orantılı olarak yapma’ anlamına geldiğini anlamalıyız.” (Simmons, 2001:12-13)

Bu ne demektir? Simmons'ın dediklerinden yola çıkarsak, PA sistemi içinde yer aldığımız takdirde elde ettiğiniz menfaatler ile bunun karşılığında harcadığınız enerjinin orantılı olmasını talep edebilirsiniz. Birey, herkesin elde ettiğinden daha az menfaat elde ettiği durumlarda bile işbirliğine dayalı sisteme bağlı kalabilir. Ancak şunu yapabilir: Elde ettiği menfaat oranında enerji harcamak isteyebilir. PA sistemi örneğinde herkes 24 saat yayın yaparken o, bu sistemden daha az zevk aldığını iddia ederek 12 saat yayın yapmak istediğini belirtebilir.

Simmons'ın da belirttiği gibi bütün bu eleştirilerden ziyade Nozick'in PA sistemindeki birey, katılımcı bir birey değildir. (Simmons, 2001: 14) Nozick'in örneğine baktığımızda birey, bir izleyici konumundadır. Yani, onun etrafında birileri bir plan yapmış, kendi aralarında karar vermiş ve onu da bireyin kendisine söylemeden bu plana dahil etmişlerdir. Bu örnekteki birey, ister istemez kendini PA sistemi içinde bulur. Dolayısıyla ne derece keyif aldığı ya da ne derece bu plan için enerji sağlamak

istediğini belirlemek imkânsızdır. Birey, yaşadığı yerde kurulan bir düzen ile bundan menfaat elde etmektedir ama kendisi bir “masum izleyici” konumundadır. Tüm PA sistemi planı onun etrafında şekil alıyor, ama o, onun etkilerinden uzaklaşmamaktadır. (Simmons, 2001: 13) Hâlbuki Hart ve Rawls, hakkaniyet ilkesini ortaya koyarken “masum izleyici”lerin vakalarından söz etmemektedirler. (Simmons, 2001: 13)

Hart ve Rawls, adalet teorilerinde sadece hakkaniyet ilkesine bağlı katılımcıların çıkarlarının olabileceğini ifade eder. Simmons bu noktada, Nozick'in PA sisteminin, ilkenin gerektirdiği bir uygulama olmadığını ifade eder. Çünkü bu planda söz konusu olan, kurumuyla ilgisi olmayan ve kimseyi, plana dahil olmak istediğine inandırmaya çalışmayan birey, “katılımcı” değildir. (Simmons, 2001: 13-14) O zaman Nozick'in örneği, Hart'ın ilkesine hizmet eden bir örnek değildir. Hatta Nozick'in örneği, plana rastgele dahil olan bir “yabancı”yı merkeze alır. Oysa Hart ve Rawls, “yabancı”ya gelen menfaatleri, hakkaniyet ilkesi bağlanmında düşünmez.

Simmons'ın gözünde bir de kimin “yabancı” olduğunu belirleme ve bu nedenle kimin çıkarlarının gözetileceği problemi vardır ki bu, özellikle bu ilkenin politik uygulamalarında ciddi bir sorundur. (Simmons, 2001: 14) Böyle bir sorun, Nozick gibi hakkaniyet ilkesine karşı olan biri için ciddi bir karşı atak şansı sunabilir. Çünkü, “müşterek planda sadece “katılımcılar”ın ya da “içerdekiler”in, paylaşımlarını işbirliği içerisinde yapma zorunluluğu altında aday olduklarını” düşünürsek ve düzenin işleyişinden faydalanan “yabancılar” da hakkaniyet ilkesinden yükümlü değillerse önemli bir soruyla karşı karşıya kalırız: Yabancıları ve içerdekileri birbirinden tam olarak nasıl ayırırız? Önemli düzeyde bir katılımcı denilebilmesi için birey ve müşterek plan arasında nasıl bir ilişki kurulmalı? (Simmons, 2001: 14)

Simmons, bu sorulara yanıt vermenin güç olduğunu ifade eder. Ama önemli olan diğer üyelerini bir düzende tayin eden bazı grupların yalnızca bir üyesi olmak, birisini katılımcı ya da içerdekilerden yapmak için yeterli değildir. Bireyin ortak düzende gerçek bir katılımcı olması ya destek sözü vermesini ya da açıkça söylenmeden düzenin kuralları tarafından yönetilmeyi kabul etmesini ya da düzenin kuruluşundan sonra aktif rol oynamasını gerektirir. Bir katılımcı olmak için ortaya çıkmalı, bir şeyler yapmalıdır ve olanak dahilinde hakkaniyet ilkesine tâbi olmalıdır. (Simmons, 2001: 14)

Nozick'in vakası, ilişkileri ne olursa olsun, müşterek plandan yararlanan herkesi bağlayan ilkeye göre bir okumaya, onların sözlerinin ruhuna aykırı çalışan bir ilke okumasına dayanıyor gibi görünüyor. Hart ve Rawls, toplumsal işbirliğine dayalı sistemi öne sürerken bireyin bir sözleşme yapmasından, sözleşmeye bağlılıktan söz eder:

“Rawls ve Hart için hakkaniyet ilkesi, plandaki aktif rolleri çalışmaların faydalarını kabul etmeyi içeren kişilerin yükümlülüklerine karşılık gelir. Kişi, tam da sunduğu faydaları kabul ederek planın bir katılımcısı hâline gelir; kişinin katılımcı hâline gelebileceği diğer yollar hakkaniyet açısından önemli değildir. Ve plandan yalnızca fayda alan bireyler plandan etkilenmeyenlere göre aynı duruma sahiptir; bunu yapmayı bağımsız bir şekilde üstlenmedikleri müddetçe, plandaki rollerine herhangi bir şekilde bağlı değildir. Eğer faydaların kabul edilmesi, öne sürdüğüm gibi Rawls ve Hart’ın ilgilendiği türde bir ‘katılım’ içeriyorsa, ne Rawls’ın ne de Hart’ın ilkenin uygulanmasını neden özel olarak katılımcılarla sınırlamadığını anlayabiliriz. Bu sınırlama, yükümlülüğü faydaların kabul edilmesi koşuluna bağlayarak zaten gerçekleştirilmiştir. Bu durum kuşkusuz ilkenin, plandan yararlanan herkesin kendi rolünü yapmasını gerektiren ölçüsüz ilke olarak okunamayacağı anlamına gelir.” (Simmons, 2001: 16)

7. SONUÇ

Felsefe tarihi boyunca yanıt aranan “Adalet nedir?” sorusu, yaşanılır dünyayı yaratma veya daha güzel bir dünya kurma amacıyla da sorulmakta ve ancak bu soruya verilen yanıtla dünyanın daha adil olacağı ifade edilmektedir. Adalet sorusuna her filozof kendince birçok yanıt vermiş, pek çok filozof kendi adalet teorisini ortaya atmıştır. Bunların en önemlileri Rawls, Hart ve Nozick’in teorileridir. Rawls teorisini hakkaniyet olarak adalet üzerine kurmuştur. Hart da keza, özel hakların ve yükümlülüklerin kaynağını hakkaniyet açısından adlandırmaya da karşılıklı kısıtlamaların bulunduğu durumlar özelinde özgürlüğe müdahaleyi adil olarak nitelendirmiştir. (Simmons, 1979: 102) Oysa Nozick’in adalet teorisinin seyri oldukça farklıdır ve o, hakkaniyet ilkesini sorunlu bulur. Bu noktada Simmons’ın, Nozick’in örneklerini merkeze alarak onun hakkaniyet ilkesi eleştirilerine bir eleştiri getirdiğini görürüz.

Rawls’ın hakkaniyet olarak adalet teorisi toplumla ilgilidir ve iyi düzenlenmiş bir toplum için ilkeler bulmak amacındadır. Rawls için özgür ve eşit vatandaşlar arasında toplumsal işbirliğini oluşturma, iyi düzenlenmiş bir toplumun temel kaygısıdır. Katılımcıların toplumsal işbirliğinde yer aldığı, görevlerini yerine getirdiği karşılığında da bundan faydalar sağladığı bir toplumdan söz eder.

Hart, “hakkaniyet ilkesi” ile 'birkaç kişi, adil, karşılıklı olarak avantaj getiren ortak bir girişimde bulunup herkese avantaj getirecek şekilde kendi özgürlüklerinden vazgeçtikleri zaman, bu sınırlamalara itaat edenlerin bu itaatlerinden menfaat elde edenlerin de benzer itaati göstermelerini bekleme hakkı vardır.' diyerek Rawls gibi toplumsal işbirliğini önemsemiştir. (Nozick, 2006: 131)

Simmons, Hart'ın özel hakların ve yükümlülüklerin kaynağını hakkaniyet açısından adlandırmadığını ama sonra 'karşılıklı kısıtlamaların olduğu durumlarda, birinin diğerinin özgürlüğüne müdahale etmesinin haklı bir davranış olduğunu, adil olanın bu olduğunu' eklediğini belirtmiştir. (Simmons, 1979: 102)

Nozick için adaletin temel önceliği toplumsal işbirliğinin sağlanması, toplumsal faydanın maksimize edilmesi vb. değildir. Nozick için adalet, bireyin biricik olduğunun ve bireyin sahip olduğu özgürlüklerin korunması gerektiğinin ifadesidir. Nozick, PA sistemi adını verdiği bir örnek geliştirir ve Hart ve Rawls'taki "hakkaniyet" kavramını eleştirir. Simmons, bu PA sisteminin, hakkaniyet ilkesine karşı ikna edici bir durum ortaya koyduğunu belirtir ve bu yüzden de Nozick'in örneğini merkeze alarak hakkaniyet ilkesini inceler. (Simmons, 1979: 118)

Simmons, hem Nozick'in örneğini sorunlu bulur hem de Nozick'in, Hart ve Rawls'ı doğru anlamadığını ifade eder. Buna örnek olarak da PA sistemi örneğinde yer verdiği "birey" in katılımcı olmadığını, sadece bir izleyici olarak sistemde yer almasını gösterir. Ayrıca Nozick'in bireyin, çıkarlardan payına düşen kısmın, bu çıkarı elde etmek için gösterdiği emek ve çabaya oranla zayıf kalabileceği, hatta başka bireylerin daha fazla çıkar elde edebileceği eleştirisine (Nozick, 2006: 136) karşın Simmons, "üzerine düşeni yapma" ya da "adil paylaşımında bulunma"nın anlam derinliğini ortaya koyar. Çünkü burada kast edilenin "aynı şeyi yapma" değil; "elde edilen çıkarlarla orantılı olarak yapma" olduğunu ifade eder. (Simmons, 2001: 12-13)

KAYNAKÇA

Aristoteles (2012) "Nikomakhos'a Etik", (Çev. Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayınları.

Hobbes, Thomas (2008) "Leviathan", (Çev. Semih Lim), 7. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hume, David (2009) "İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme", (Çev. Ergün Baylan), Ankara: Bilgesu Yayınları.

Locke, John (2012) "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme", (Çev. Fahri Bakırcı), 2. Baskı, Ankara: Ebabil Yayınları.

Nozick, Robert (2006) "Anarşi, Devlet ve Ütopya", (Çev. Alişan OKTAY), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Platon (2008) "Devlet", (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), 16. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

DOI: <https://doi.org/10.38120/banusad.650302>

BANÜSAD, 2020; 3(1), 65-78

- Rawls, John (1999) “A Theory of Justice”, Massachusetts: Harvard University Press, Revised Edition.
- Rousseau, Jean-Jacques (2009) “Toplum Sözleşmesi”, (Çev. Vedat Günyol), 5. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Simmons, A. John (1979) “Moral Principle and Political Obligations”, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Simmons, A. John (1992) “The Lockean Theory of Rights”, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Simmons, A. John (2001) “Justification and Legitimacy: Essays on Rights and Obligations”, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schauer, Frederick ve Sinnott-Armstrong, Walter (1996) “The Philosophy of Law: Classic and Contemporary Readings with Commentary”, Oxford University Press, 235-248
- Wacks, Raymond (2015) “Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş”, (Çev. Engin Arıkan), İstanbul: Tekin Yayınevi.